

Айконімы Беларусі, суадносныя з агульнымі назвамі раслін

Наяўнасць на беларускай зямлі разнастайнай флоры спрадвеку мела немалаважнае значэнне ў побыце і гаспадарцы людзей, часта з'яўлялася адметнай асаблівасцю мясцовасці і дала падставы нашым продкам утвараць назву свайго паселішча. У айканімічнай сістэме Беларусі найменні, суадносныя з назвамі расліннага свету, складаюць каля 1700 адзінак.

Аналіз сабранага фактычнага матэрыялу сведчыць, што айконімы, суадносныя з агульнымі (родавымі) назвамі раслін, складаюць каля 3,37% ад агульнай колькасці прааналізаваных найменняў. Сярод іх вылучаюцца айконімы, суадносныя з такімі лексемамі, як *грыб, куст, ягада, ветка, дрэва, трава*.

Найбольш пашыраны на Беларусі айконімы, суадносныя з лексемай **грыб**: *Грыбава (Дзятл. да 1967), Грыбавец (Кір.), Грыбалі (Гарад.), Грыбаны (Маг.), Грыбаўня (Салігор.), Грыбаўшчына (Лям., Бар., Краснап. да 1954, Нясв.), Грыбёл (Расон.), Грыбелішкі (Брасл. Да 1971), Грыбіна (Кругл., Чашн.), Грыблы (Шарк.), Грыбна (Пол.), Грыбное (Пуж.), Грыбова (Расон.), Грыбоўцы (Верхнядзв.), Грыбоўшчына (Мядз., Шарк.) Грыбы (Глыб. да 1973, Краснап.)* і інш. Усяго намі занатаваны 21 айконім з коранем *грыб-*, якія з'яўляюцца назвамі 29 населеных пунктаў. На думку беларускіх этымолагаў паходжанне слова *грыб* да гэтага часу не вельмі яснае. Найбольш верагоднай прызнаецца гіпотэза, згодна з якой у аснову данай назвы пакладзена падабенства грыба да кучкі зямлі, якую нагарнулі: **gribъ < *gribati < *grebti* [ЭСБМ, III, 108]. Калі прыняць гэтую версію, то можна дапусціць, што некаторыя вёскі названыя ў сувязі са сваім размяшчэннем на невялікім узгорку, на ўзвышэнні зямлі, і, такім чынам, назва некаторых з іх можа быць матывавана геаграфічным тэрмінам, а не апелятывам *грыб*. Лінгвагеаграфічны аналіз паказвае, што айконімы, суадносныя з лексемай *грыб*, сустракаюцца пераважна ў паўночнай і цэнтральнай частках Беларусі.

Айконімы, утвораныя ад лексемы **куст**, спарадычна сустракаюцца па ўсёй тэрыторыі Беларусі. Усяго зафіксавана 11 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 12 населеных пунктаў: *Куставіца (Раг.)*, *Кустар (Раг. да 1935)*, *Кустарны (Гом.)*, *Кустаўніца (Маз. да 1978)*, *Кустовічы (Кобр.)*, *Кустоўка (Гор., Маст.)*, *Кусты (Верхнядзв.)*, *Кустын (Брэст.)*, *Кусціна (Навагр.)*, *Кусцічы (Кам.)*, *Лазовы Куст (Смал.)*. Некаторыя этымолагі суадносяць лексему *куст* з літоўскім *kuokštas* [ЭСБМ, V, 172]. Як зазначае А.М. Трубачоў, усходнеславянскае слова *kustь* адназначнае і, пачынаючы са старажытнасці, мела значэнне ‘куст’. Разам з тым ён звяртае ўвагу на істотнае адрозненне асноўных значэнняў слоў у рускай і літоўскай мовах: калі для літоўскага *kuokštas* асноўнае ‘лук, пучок, шматок’, а адносіны да кустарнікавай расліны другасныя, то ў рускай і іншых усходнеславянскіх – наадварот [Трубачоў, 13, 137-138]. Беларускія этымолагі адзначаюць таксама значэнне лексем *куст* ‘жыллё, дом’ [ЭСБМ, V, 172]. Безумоўна, зараз цяжка сказаць, якое з прыведзеных значэнняў выкарыстана пры ўтварэнні пералічаных айконімаў.

Сярод назваў, суадносных з лексэмай **кветка**, вылучаюцца найменні, утвораныя ад беларускага слова *кветка* і рускага *цветок*. Гэтыя лексемны ў абедзвюх мовах маюць тое ж значэнне. Намі занатавана 6 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 6 населеных пунктаў: *Кветча (Леп.)*, *Квяткоўцы (Іўеў.)*, *Цвеціна (Міёр.)*, *Цвецінцы (Верхнядзв. да 1938)*, *Цвяткова (Дзярж.)*, *Чырвоная Кветка (Рэч.)*. Геаграфічны аналіз паказвае, што найменні, суадносныя з лексэмай *кветка*, спарадычна сустракаюцца па ўсёй тэрыторыі Беларусі. Славянскае **kvěť* звязваецца з індаеўрапейскім **kwoito* – ‘белы, светлы’, адкуль непасрэдна - **svěť*. Так, славянскае **kvěť* з’яўляецца пераносным значэннем яркага колеру, святла [Трубачоў, 13, 163]. Магчыма, што гэтыя найменні ўтвораны ад назвы часткі расліны: кветка ‘орган размнажэння з венчыкам з пялёсткаў вакол песціка і тычынак’ [ТСБМ, II, 677]. Але малаверагодна, што ад лексемны з такім значэннем паходзяць адзначаныя айконімы. Трэба заўважыць, што ў назвах *Цвеціна*, *Цвецінцы* ўтваральнай асновай мог быць і антрапонім Цвецін [Бірыла, 436].

Да гэтай групы айконімаў адносяцца і тыя, якія суадносяцца з ненарматыўнай назвай кветкі **краска**: *Красачкі (Лід.)*, *Краскі (Ваўк., Віц., Паст.)*. Адзначаны 2 айконімы, якія з'яўляюцца назвамі 4 населеных пунктаў.

Айконімаў, утвораных ад лексемы **дерево**, зафіксавана 6 (7 населеных пунктаў): *Дзеравішча (Калінк.)*, *Дзеравянчыцы (Слон.)*, *Дзераўная (Слон., Стаўбі.)*, *Дзераўно (Лаг.)*, *Дзераўцы (Асіп.)*, *Міждзераў (Раг.)*. Гэтыя айконімы не ўтвараюць пэўнага арэала, а спарадычна сустракаюцца на тэрыторыі Беларусі. На думку этымолагаў, беларускую форму лексемы *дрэва* нельга вытлумачыць з якой-небудзь праславянскай зыходнай формы, таму ёсць падставы меркаваць, што гэта запазычанне з польскай *drzewo* (< прасл. **dervo*) з субстытуцыяй польскага гука *rz* усходнеславянскім *r* [ЭСБМ, III, 157].

З лексемай **ягада** суадносяцца 6 айконімаў, якія з'яўляюцца назвамі 11 населеных пунктаў: *Ягадзень (Іўеў.)*, *Ягадка (Бярэз., Чэрв.)*, *Ягадкі (Уш.)*, *Ягаднава (Смарг.)*, *Ягаднае (Асіп., Верк., Добр. да 1972)*, *Ягадная (Бар., Дзятл., Пух.)*. Як адзначае В.А. Жучкевіч, назвы некаторых населеных пунктаў узніклі ў выніку перайменаванняў замест старых, “немілагучных” [КТС, 417]. Да ліку такіх адносяцца *Ягаднае (Асіп.)*, *Ягадная (Бар., Дзятл., Пух.)*.

У аснове 4 айконімаў (4 населеныя пункты) ляжыць лексема **трава**: *Новая Траўна (Краснап. да 1975)*, *Старая Траўна (Краснап. да 1976)*, *Травы (Кобр. да 1970)*, *Траўна (Краснап.)*.

Пры аналізе фактычнага матэрыялу адзначаны 1 айконім (1 населены пункт), які суадносіцца з лексемай **фрукт**: *Фруктовы (Кобр.)*. Гэта назва з'явілася ў выніку перайменавання вёскі ў 70-ыя гады ХХ ст.

Такім чынам, аналіз айконімаў, суадносных з агульнымі назвамі раслін, паказаў, што найбольшая колькасць найменняў утворана ад лексемаў *грыб* і *куст*. Яны адпаведна складаюць 36,83 % і 19,3 % ад агульнай колькасці гэтай групы айконімаў. Колькасныя і працэнтныя адносіны прааналізаваных айконімаў можна прасачыць у табліцы.

Агульная назва	Колькасць айконімаў		Колькасць населеных пунктаў	
	У адзінках	У %	У адзінках	У %
<i>Грыб</i>	21	36,83	29	39,19
<i>Куст</i>	11	19,3	12	16,22
<i>Ягада</i>	6	10,53	11	14,86
<i>Кветка</i>	8	14,04	10	13,51
<i>Дрэва</i>	6	10,53	7	9,46
<i>Трава</i>	4	7,02	4	5,41
<i>Фрукт</i>	1	1,75	1	1,35
Усяго	57	100	74	100

Прынятыя скарачэнні

Бірыла – Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. – Мн., 1969. – 505 с.

КТС – Жучкевич В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. – Мн., 1974. – 448 с.

Трубачоў – Этимологический словарь славянских языков / Под ред. О.Н. Трубачёва. – Вып. 1-28. – М., 1974-2001.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. – Т. 1-5. – Мн., 1977-1984.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: У 8 т. – Т. 1-8. – Мн., 1978-1993.